

тва, здатне забезпечити визначений ефект і на макрорівні, оскільки при цьому повинна зменшитися частка відповідних викидів у загальнодержавній квоті, визначеній Україні Кіотським протоколом.

Література

1. **Попова О.Л.** Еколого-економічні основи безпечного агровиробництва/ Межрегиональные проблемы экологической безопасности "МПЭБ-2003": Сб. трудов симпозиума. – Сумы: Изд-во "Довкілля", 2003. – С. 79-82.
2. **Давиденко Т.И., Лоева И.Д., Бондаренко Г.И та ін.** Комплексная переработка отходов птицефабрик/ Проблемы сбора, переработки и утилизации отходов: Сб. научных статей. – Одесса: ЦНТЭПИ, 2003. – С. 83-86.
3. **Будзяк В.М.** Еколого-економічні проблеми вирощування та споживання сільськогосподарської продукції// Вісник СумДУ. – 2004, № 5. – С. – 87-92.
4. **Фермерські** господарства Одеської області// Статистичний збірник. – Одеса. – 2004. – С. 58.
5. **Реактор** для фермера// ММ. Деньги и технологии. – 2002, № 9. – С. 16-20.

УДК: 332.365

Ст. викл. *Н.М. Сапич* – Сумський національний аграрний університет

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ

Наведено аналіз рівня ефективності сільськогосподарського виробництва в Україні. Запропоновано забезпечити комплексний підхід до впровадження чинників ефективності і розширити їх коло за рахунок інституціональних чинників, складовою яких є система оподаткування. Для послаблення навантаження в оподаткуванні сільськогосподарських угідь запропоновано необхідні зміни у розрахунковій базі фіксованого сільськогосподарського податку.

Ключові слова: оподаткування, інституціональний чинник, ефективність, фіксований сільськогосподарський податок.

Senior teacher N.M. Sapich – Sumy National Agrarian University

Taxation Improvement as Institutional Factor in the Agricultural Land Management Efficiency Increase

Efficiency analysis of agricultural production in Ukraine is considered. The complex approach to implementation of efficiency factors, as well as their expansion by institutional factors (including taxation system), is proposed. In order to decrease tax burden in agriculture, changes in calculating fixed agricultural tax are needed.

Keywords: taxation, institutional factor, efficiency, fixed agricultural tax.

Впродовж останніх років в Україні визначилася стійка тенденція до зниження ефективності використання сільськогосподарських угідь (табл. 1,2), що обумовлюється дією низки чинників.

Традиційно економісти-аграрники розглядають такі чинники економічної ефективності як природнокліматичні, матеріально-технічні, біологічні, економічні, організаційні і соціальні [3, с. 72-74; 4, с. 8; 5, с. 214-218; 6, с. 44]. У радянський період значна увага приділялася впровадженню матеріально-технічних і біологічних чинників – розширенню механізації і автоматизації виробництва, застосуванню органічних і мінеральних добрив, меліорації земель,

розвитку насінництва і племінної справи, застосуванню біологічних методів захисту рослин тощо [7, с. 14-27, 90-122]. В той же час О.А. Бугуцький, В.О. Добринін, О.М. Ємел'янов, І.І. Лукінов [3, с. 72-73; 7, с. 34-37; 5, с. 217-218; 11, с. 13-14] наголошували на необхідності вирішення таких проблем, як:

- комплексне використання всіх чинників підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва;
- вдосконалення економічних відносин на рівні окремих сільськогосподарських підприємств, а також між галузями агропромислового комплексу;
- докорінна зміна взаємовідносин між державою і сільгоспвиробниками.

Табл. 1. Економічна ефективність сільськогосподарських підприємств України (у порівняльних цінах 2000 р.) [розраховано на основі: 1, с. 158; 2, с. 77]

Області	Маса прибутку, збитку (-) на 1 га с/г угідь, грн.			Земледохідність – маса прибутку, збитку (-) в розрахунку на 100 грн. грошової оцінки с/г угідь		
	1995 р.	2000 р.	2003 р.	1995 р.	2000 р.	2003 р.
АР Крим	41,48	18,22	6,36	0,86	0,16	0,05
Вінницька	-2,19	155,33	37,44	-0,05	1,55	0,37
Волинська	4,24	44,83	49,09	0,13	0,57	0,62
Дніпропетровська	1,32	-43,56	28,43	0,04	-0,51	0,33
Донецька	29,28	-26,09	-93,93	0,76	-0,28	-0,99
Житомирська	7,04	83,37	-97,88	0,28	1,37	-1,57
Закарпатська	6,42	-73,29	-25,40	0,23	-1,07	-0,36
Запорізька	13,66	66,22	-48,61	0,37	0,74	-0,53
Івано-Франківська	40,18	196,89	-43,82	1,29	2,61	-0,57
Київська	55,52	21,67	129,19	1,48	0,24	1,39
Кіровоградська	32,28	61,03	86,02	0,92	0,72	0,99
Луганська	4,18	26,04	43,67	0,15	0,39	0,64
Львівська	38,24	75,69	120,0	1,37	1,13	2,62
Миколаївська	22,98	39,84	-38,27	0,77	0,55	-0,52
Одеська	21,01	31,05	7,72	0,64	0,39	0,10
Полтавська	48,72	138,63	4,97	1,26	1,48	0,05
Рівненська	30,43	67,99	-20,55	0,90	0,83	-0,25
Сумська	8,42	118,94	-58,28	0,27	1,57	-0,76
Тернопільська	56,06	-11,03	60,55	1,68	-0,13	0,69
Харківська	35,58	-4,36	-30,04	1,03	-0,05	0,35
Херсонська	4,81	6,69	-136,18	0,12	0,07	-1,38
Хмельницька	40,55	179,46	-50,14	1,02	1,87	-0,51
Черкаська	43,11	260,91	67,15	0,94	2,36	0,59
Чернівецька	67,25	250,70	61,61	1,68	2,59	-1,63
Чернігівська	-9,14	21,31	38,05	-0,34	0,33	0,58
Разом по Україні	22,67	56,90	-0,24	0,64	0,66	-0,01

Розглянуті чинники підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, їх складові зберігають свою актуальність і в сучасних умовах. Поряд з цим, становлення ринкових відносин змінює економічне середовище, в якому функціонують сільськогосподарські виробники, і зумовлює появу нових трактувань бачення проблем підвищення ефективності аграрного сектора економіки. Зокрема, запровадження приватної власності і альтернативних форм господарювання називається "найбільш впливовим фактором підвищення рівня використання земельних угідь у період переходу до ринку" [6, с. 44].

Табл. 2. Рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств України, % [1, с. 159]

Області	1995 р.	2000 р.	2003 р.
АР Крим	21,9	2,6	-0,6
Вінницька	-0,5	16,9	3,7
Волинська	2,5	8,7	4,7
Дніпропетровська	0,7	-8,0	2,9
Донецька	15,3	-3,8	-9,7
Житомирська	3,6	13,7	-13,4
Закарпатська	2,8	-13,7	-2,2
Запорізька	11,3	13,5	-7,8
Івано-Франківська	11,6	24,7	-3,3
Київська	13,9	1,8	7,1
Кіровоградська	19,2	13,5	13,4
Луганська	3,1	8,2	7,4
Львівська	14,6	14,5	19,0
Миколаївська	17,7	8,3	-0,4
Одеська	18,3	5,8	1,3
Полтавська	20,8	19,3	0,5
Рівненська	12,09	12,1	-2,5
Сумська	3,7	22,1	-7,0
Тернопільська	14,6	-1,6	7,8
Харківська	15,9	-0,7	-3,4
Херсонська	3,1	1,1	-21,2
Хмельницька	12,9	19,8	-6,0
Черкаська	13,9	27,0	5,3
Чернівецька	19,3	32,4	-17,7
Чернігівська	-5,3	4,8	5,3
Разом в Україні	10,6	9,0	-0,03

Підсумки господарювання за 2000-03 рр. (табл. 1) показали, що приватна власність і нові організаційно-правові форми господарювання самі собою ще не здатні здійснити зміни на краще. Вважаємо, що для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в ринкових умовах необхідно, по-перше, зберегти комплексний підхід щодо впровадження всіх вище розглянутих чинників, і, по-друге, розширити їх коло за рахунок факторів інституціонального характеру.

Ринкова економіка підвищує роль економічних чинників (ціноутворення, кредитування, інвестиційної діяльності, мотивації праці), але їх реалізація вимагає використання державних важелів, які і утворюють специфічну групу інституціональних чинників. На наш погляд, до інституціональних чинників підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно віднести:

- систему оподаткування;
- заходи фінансової стабілізації (цінове регулювання, товарні і фінансові інвестиції, бюджетні дотації, кредитна підтримка, страхові субсидії);
- регуляторну політику (державне регулювання земельно-майнових і орендних відносин, земельного ринку, іпотечного кредитування);
- антимонопольне регулювання.

Такі сучасні економісти, як І. Буздалов, І. Вискребенцев, Д. Дема, М. Дем'яненко, С. Дем'яненко, М. Зенец, С. Зоря, В. Масленкова, І. Михасюк, В. Пилипенко, О. Сагайдак, Є. Серова, Л. Тулуш, І. Храмова, зробили значний внесок в розробку положень теорії оподаткування аграрного сектора економіки. Водночас широке коло теоретичних питань стосовно податкової системи сільськогосподарського виробництва залишається дискусійним. Значну увагу приділяють дослідженню земельного оподаткування, але пропозиції щодо його вдосконалення не спрямовані на підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь.

Розглянемо формування розрахункової бази для визначення ставок земельного податку, оскільки саме вона впливає на ефективність використання земельних ресурсів. Розрахунковою базою ставок земельного податку є земельна рента. Вилучення конкретних форм земельної ренти через податок на землю трактується по-різному. Можна визначити два основних підходи до розгляду цієї проблеми [9, с.5; 10, с.125]. Одна група вчених вважає, що через земельний податок мають вилучати повністю всю диференціальну ренту. Інші дослідники пропонують вилучати на користь держави тільки диференціальну ренту І, а диференціальну ренту ІІ цілком (або майже цілком) залишати сільськогосподарському виробникові. На нашу думку, більш аргументованим є останній підхід. Диференціальна рента І, як форма додаткового доходу, є результатом природної родючості і місцезнаходження земельних ділянок, тобто чинників, які не визначаються господарською діяльністю виробника. Це є підставою повного вилучення диференціальної ренти І через оподаткування. Дохід у формі диференціальної ренти ІІ є наслідком більш високої віддачі додаткових вкладень капіталу на кращих і середніх за родючістю землях, тобто він пов'язаний з економічною родючістю, з конкретною діяльністю господарських суб'єктів з інтенсифікації виробництва. Саме це і зумовлює, що диференціальна рента ІІ має залишатися у товаровиробника. При цьому вважаємо за необхідне наголосити, що ми дотримуємося позиції, відповідно до якої диференціальну ренту ІІ доцільно віддати на користь виробника у більшій, переважній частці, але не повністю. Диференціальна рента ІІ утворюється тільки на кращих і середніх за родючістю ділянках. Власники гірших ділянок за родючістю мають право урівняти умови свого господарювання з власниками найкращих і середніх земель. Саме це і зумовлює необхідність перерозподілу частки диференціальної ренти ІІ на користь власників гірших ділянок.

Істотні зміни в оподаткуванні сільськогосподарських угідь сталися з набуттям чинності з 1 січня 1999 р. Закону України "Про фіксований сільськогосподарський податок". Учені відзначають як позитивні, так і негативні елементи фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) [11, с.19-20; 12, с.79-81]. Позитивним аспектом ФСП є значне зменшення кількості податкових платежів і обов'язкових зборів, простота розрахунку суми податку. У зазначених публікаціях Д.І. Дема і М.Я. Дем'яненко як основний недолік введення ФСП називають виключення з об'єктів оподаткування прибутку, праці, майна та інших ресурсів, результатом чого є послаблення стимулюючої функції податкової системи.

Спираючись на методологічні постулати теорії оподаткування, відповідно до яких податкова система має бути доцільною, гнучкою, відповідати реальному стану економіки, вважаємо за необхідне висловити свої міркування стосовно зазначеного вище недоліку ФСП. Сільськогосподарські угіддя залишаються об'єктом оподаткування. Більш того, ставки ФСП значно вищі, ніж ставки земельного податку. Рілля, сіножаті та пасовища для платників земельного податку оподатковують за ставкою 0,1 % їх грошової оцінки, а для платників ФСП – 0,5 %, тобто у 5 разів більше; за багаторічними насадженнями відповідне перевищення ще значніше – у 10 разів [13, с.2; 14, с.651]. За сучасних умов земля в аграрному секторі України є надлишковим чинником і введення підвищених ставок її оподаткування посилює стимулюючу функцію податкової системи.

Актуальним є визначення ставок оподаткування сільськогосподарських угідь. Учені виділяють дві складові частини при обчисленні податку за сільськогосподарські угіддя, спираючись на певні теоретичні положення. Так, відомий російський економіст І.М. Буздалов вважає, що одна частина податку не залежить від величини земельної ренти і є платою за володіння землею, інша складова – вилучає повністю диференціальну ренту I і частково диференціальну ренту II [9, с.5]. Стосовно другої частини податку за сільськогосподарські угіддя дослідники дотримуються спільного підходу, розглядаючи її з позицій необхідності вилучення диференціальної ренти з метою вирівнювання умов господарювання. У трактуванні першої частини є розбіжності. Зокрема, український науковець Л.Д. Тулуш визначає її як умовно-постійну, що є різновидом ресурсного оподаткування, і диференціація якої зумовлюється родючістю ґрунтів (бонітетною оцінкою), а розмір визначається потребою у фінансуванні землеохоронних заходів [15, с.75-76].

На нашу думку, перша частина податку за сільськогосподарські угіддя в умовах приватної власності на землю має бути податком з абсолютної ренти, яку отримує землевласник. Як форма доходу фізичної особи величина цього податку повинна визначатися на основі ставок справляння прибуткового податку. Особливість абсолютної ренти як доходу власника полягає в тому, що він має монопольну перевагу (на визначений момент кожна ділянка належить конкретному землевласнику). Враховуючи це, необхідно надати місцевим органам управління право застосовувати диференційовані коефіцієнти при оподаткуванні абсолютної ренти на основі ставок прибуткового податку. Прив'язувати податок за сільськогосподарські угіддя в будь-якій його частині до потреб у фінансуванні землеохоронних заходів вважаємо недоцільним, бо у вартісному виразі ці потреби можуть бути досить значними й жодне з джерел (ні витрати виробництва, ні прибуток) не буде недостатнім для їх покриття.

Розрахунковою базою ФСП є грошова оцінка сільськогосподарських угідь, основою якої є диференціальний рентний дохід з орних земель за економічною оцінкою з виробництва зернових культур. Зернове господарство традиційно є найприбутковішим. За 1990-2002 рр. для сільгосппідприємств України щорічно прибутковими були тільки зернові культури і соняшник; останні чотири роки цього періоду виготовлення овочів відкритого ґрунту і плодів було збитковим два роки, молока – три, м'яса і вовни – всі чотири ро-

ки [1, с. 49]. В таких умовах ФСП не виконує повною мірою стимулюючої функції. Сільськогосподарські товаровиробники не мають належної зацікавленості виробляти всі необхідні суспільству продукти. Навіть незбиткові культури мають значну диференціацію рівнів прибутковості. Так, за зазначений період рівень рентабельності виробництва зернових змінювався від 19,3 % до 275,1 %, а соняшника – від 52,2 % до 236,5 % [1, с. 49].

Вважаємо, що для удосконалення грошової оцінки землі необхідно брати за основу її розрахунку не тільки диференціальний рентний дохід з виробництва зернових культур, а й коригуючий коефіцієнт відносно виходу всієї валової продукції з одиниці сільськогосподарських угідь. У перспективі, коли буде функціонувати ринок земельних ресурсів, при визначенні ставки ФСП необхідно також враховувати і коефіцієнти еластичності попиту й пропозиції на землю. Такий підхід, безумовно, дещо ускладнить розрахунки, але усуне необґрунтоване завищення ставок оподаткування.

6 лютого 2003 р. на парламентських слуханнях було схвалено рекомендації, які передбачали "розробити та внести на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо запровадження з 1 січня 2004 р. єдиного податку для сільськогосподарських товаровиробників залежно від кількості та якості сільськогосподарських угідь в обробітку" [16, с.15-16]. Незважаючи на невиконання даного рішення, вважаємо, що воно не втратило своєї актуальності, і має втілитися в життя якомога швидше. На підтвердження такої позиції необхідно навести такі аргументи: ФСП має перетворитися на єдиний податок насамперед, щоб послабити податкове навантаження на сільськогосподарських виробників. Можна зустріти висловлювання, що введення в дію ФСП достатньо послабило податковий тиск на аграрний сектор. При цьому наводяться дані, відповідно до яких у 2000 р. сільськогосподарські підприємства зі 100 грн. грошового доходу сплачували податків тільки 7 грн., на відміну від 1998 р., коли такі виплати становили 20-28 грн. [17, с.24]. Стосовно наведених показників необхідно зауважити, що з метою створення у підприємств зацікавленості перейти на ФСП їх було на два роки (з 1 січня 1999 р. до 1 січня 2001 р.) звільнено від його сплати, за винятком внесення платежів на обов'язкове державне пенсійне страхування і на обов'язкове соціальне страхування [13, с.4]. Саме ця законодавча норма і забезпечила істотне зменшення податкового навантаження на сільськогосподарських виробників. За нашими розрахунками, починаючи з 2001 р. спостерігається стрімке зростання податкових стягнень з аграрних підприємств. Якщо у 2000 р. сільськогосподарські підприємства Сумської області в розрахунку на 100 грн. отриманого доходу від реалізації товарів, робіт і послуг сплатили податків у середньому на 3,26 грн., то у 2003 р. – 6,38 грн., тобто майже вдвічі більше.

Вдосконалення грошової оцінки землі та розрахункової бази ФСП в цілому мають зменшити податкове навантаження на аграрний сектор економіки, що буде сприяти підвищенню ефективності використання сільськогосподарських угідь.

Література

1. Статистичний щорічник "Сільське господарство України" за 2003 рік/ Під кер. Ю.М. Остапчука. – К.: ДК статистики України. – 2004. – 314 с.

2. **Економічний** довідник аграрника. В.І. Дробот, Г.І. Зуб, М.П. Кононенко та ін./ За ред. Ю.Я. Лузана, П.Т. Саблука. – К.: Преса України, 2003. – 800 с.
3. **Бугуцький О.А.** Аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва. – К.: Урожай, 1976-264 с.
4. **Методические** рекомендации по определению эффективности сельскохозяйственного производства. – М.: ВНИЭСХ. – 1996. – 68 с.
5. **Емельянов А.М.** Экономика сельского хозяйства. – М. Экономика, 1982. – 560 с.
6. **Мегедін І.В.** Ефективність використання земельних ресурсів у нових умовах господарювання// Економіка АПК. – 1997, № 7. – С. 40-45.
7. **Проблемы** повышения эффективности сельскохозяйственного производства/ А.А. Никонов, С.С. Сергеев, М.И. Синюков и др.; Под ред. В.А. Добрынина. – М.: Агропромиздат, 1986. – 335 с.
8. **Экономические** и социальные проблемы аграрно-промышленного комплекса. В 3 т. Т.1./ И.И. Лукинов, П.Ф. Веденичев, В.Ф. Кириченко и др. – К.: Наук. думка, 1985. – 320 с.
9. **Буздалов И.** Механизм рентных отношений// Аграрная наука. – 1998, № 2 – С. 4-6.
10. **Зенец Н.** Земельный налог в сельском хозяйстве// Вопросы экономики. – 1997, № 8 – С. 125-134.
11. **Дема Д.** Методологічні зміни в оподаткуванні сільськогосподарських товаровиробників// Фінанси України. – 2001, № 2. – С. 19-23.
12. **Дем'яненко М.** Реформування податкових відносин в аграрному секторі АПК// Економіка АПК. – 1999, № 6. – С. 78-82.
13. **Про** фіксований сільськогосподарський податок: Закон України від 17 грудня 1998 р. № 320-ХІУ// Офіційний вісник України. – 1998, № 52.
14. **Закон** України про внесення змін і доповнень до Закону України "Про плату за землю"// Відомості Верховної Ради України. – 1996, № 45.
15. **Тулущ Л.** Удосконалення механізму обчислення податку за сільськогосподарські угіддя// Економіка АПК. – 2003, № 6. – С. 74-79.
16. **Рекомендації** парламентських слухань про хід реформування та заходи щодо поліпшення ситуації на селі (Схвалено Постановою Верховної Ради України від 6 лютого 2003 р. № 495 – ІV)// Економіка АПК. – 2003. № 2. – С. 14-18.
17. **Кириленко І.** Агропромисловий комплекс України: сучасний стан та погляд у майбутнє// Економіка АПК. – 2001, № 4. – С. 24.

УДК 332.37

Проф. А.Я. Сохнич¹, здобувач М.В. Смолярчук – Львівський державний аграрний університет; здобувач О.А. Сохнич – Південнослов'янський інститут Київського слов'янського університету

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Розглянуто методологічні засади оптимізації землекористування. Увагу приділено теорії організації та сутності і основним категоріям системного підходу.

Ключові слова: управління системою землекористування, оптимізація, теорія організації, системний підхід.

Prof. A.Ya. Sohnych¹, competitor M.V. Smolyarchyk – L'viv State Agrarian University; competitor O.A. Sohnych – Kyiv Slavistic University

Methodological Basis of Land Use Optimization

In the article methodological basis of land use optimization are described. Considerable attentions paid to the organization theory as well as to the sense and main categories of system approach.

Keywords: management of land use system, optimization, organization theory, system approach.

¹ д-р екон. наук, академік АЕНУ і МАНЕБ (academician of AESU)